

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS/ NATIONAL SENIOR CERTIFICATE EXAMINATIONS

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

MOTSHEANONG/PHUPJANE 2024

MATSHWAO: 70

NAKO: Dihora tse 2

Pampiri ena e na le maqephe a 10.

DITAELO HO MOHLAHLAHOBUWA

1. Pampiri ena e arotswe DIKAROLO TSE THARO, e leng:

KAROLO YA A: Tekokutlwisiso	(30)
KAROLO YA B: Kgutsufatso	(10)
KAROLO YA C: Dibopeho le ditlwaelo tsa Tshebediso ya puo	(30)
2. Bala ditaelo TSOHLE ka tlhoko.
3. Araba dipotso TSOHLE.
4. Qala KAROLO E NNGWE le E NNGWE leqepheng LE LETJHA.
5. Seha mola qetellong ya KAROLO E NNGWE le E NNGWE.
6. Nomora dikarabo tsa hao jwalo kaha dipotso di nomorilwe pampiring ya dipotso.
7. Tlola mola dipakeng tsa dikarabo tsa hao.
8. Tsepamisa maikutlo haholo mopeletong le popong ya dipolelo tse nepahetseng.
9. O eletswa ho sebedisa nako ya hao ka mokgwa ona:

KAROLO YA A: Metsotso e 50	
KAROLO YA B: Metsotso e 30	
KAROLO YA C: Metsotso e 40	
10. Ngola ka mongolo o makgethe, o balehang.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1**

Potsong ena o nehlwe mefuta e mmedi ya ditema. Bala tema e nngwe le e nngwe ka tlhoko o nto araba dipotso tsohle tse hlahang tlasa tema ka nngwe.

Bala tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA A**HO QALA SELEMO KA MORA KERESEMESE**

1	Nako ya Keresemese ke nako e monate haholo. Malapa a a kopana, metswalle e a etelana. Ha bana ba dikolo ba qeta ho ngola, difeme di qeta ho kwalwa, o no tsebe hore selemo se fedile. Nako ya Keresemese e a thakgotha, tangtang e kgangwa ke lerole mme e tla ba lehlanahlana la motimahlahla.	5
2	Nakong ena, bomme ba qala ka ho hlwekisa malapa. Ba hlatswa difensetere, dikgaretene kapa ba reka tse ntjha, ba penta mabota, jj. Bontate le bona ha ba itheke merwalo. Ba hlahisa tsa bona dihlooho ka ho hlwekisa dijarete. Ba kuta majwang le ho lokisa diterata tse kampetseng dijarete, le hona ho lokisa diratswana tsa bona.	10
3	Bana ba rata nako ena haholo hobane ba rekelwa diaparo le ho fumana dimpho, haholo ha ba sebeditse hantle dithutong tsa bona. Leha ho le jwalo, ha se bana kaofela ba natefelwang hobane ba bang ke dikgutsana, ha ba na mang wee ya ba etsetsang ntho tse ntle, ha ba bang bona batswadi ba felletswe ke mesebetsi. Re le setjhaba kapa baahisane, re lokela ho thusa bana bana, le bona ba natefelwe ke nako ena hobane letsoho le fanang ke le hlohonolofetseng. Mosotho o re ho fana ke ho ipehela.	15
4	Batho ba bang ha ba rate ho ketekela Keresemese malapeng a bona. Ba rata ho hahlwa ke meya ya mawatle kwana. Ho monate ho raha leqhamu le ho tsamaya lehlatheng la lewatle. Ho tsamaya moo lehlatheng, ho thusa ka ho tlosa disele tsa letlalo tse shweleng; ho boloka letlalo le le bonolo, le hlwekile ebile le phetse hantle. Motho a ka kenya maoto lehlatheng moo ho hlwekisa letlalo. Leha ho le jwalo, ho ntse ho na le kotsi ya ho ikaneha lehlatheng moo hobane ho na le dibaktheria, divaerase le dimaekrookaniseme (<i>microorganisms</i>) tse ka bakelang batho ho kula. Motho a ka tshwarwa ke lefu la <i>gastroenteritis</i> le bakelang motho ho sehwa ke mala, ho tsholla le lehlatho. Ba ratang ho ya mawatle, ha ba emise leha ba ka kula. Ke nnete sehlapa se shwela metsing.	25
5	Kamora matsatsi ao a phomolo, batho ba lokela ho kgutlela malapeng. Ditseleng mona o tla fumana e le letlaburu la bakganni ba tsamaisang baeti. Ba bang ba kganna ba bo futse ka dimpa. O tla fumana motho wa teng a re fu! Lebelo le hodimo lona? Ha ke sa bua. Balaolasephethephe the ba ba malalaalotswe hee ka nako ena. Ha se ka tekete ke tlo o bone!	30

6	Nako ya ho qala selemo jwale e fihlile. Re lokela ho se qala ka tsela e babatsehang, re etse le meralo e metjha. Ba bang ba etsa meralo, e re kaekae hara nako ba hlolehe ho e phethahatsa hobane motho o tla be a iphehete dipehelo tse mo hlohang. Boholo ba batho ka nako e nngwe ba etsisa ba bang, kapa ba ikenya ditlhodisanong tse sa hlokeheng kaha ha ba itekanye mesikaro. Batho ba bomme boholo, ke bona ba yeng ba rere ho fokotsa mmele kapa ho ya jiming. Ha re kena kgwedding ya boraro kapa pele mariha a kena, o fumane hore ha ba sa di kena tseo, ba se ba iphapanya jwalo ka beng ba dikolobe.	35 40
7	Setsebi, e leng Amy Glover o re, 'Ho iphekola matsatsing a ho ikgetlepanya ka mora matsatsi a Keresemese, ke ho phomola haholo o tsebe ho ntjhafala.' Motho a leke dintho tse kang ho ja ka nepo; ho robala boroko bo lekaneng; ho etsa ditlhakiso le ho nwa metsi haholo. Ka tsela ena, motho o tla kena selemong se setjha ka mafolofolo.	45
8	Ka nako tse ding ho a etsahala hore ha o ikemiseditse ho qala selemo ka mafolofolo, ho hlahe dintho tse dihang moya wa hao. Dintho tse kang mafu, ho fellwa ke mosebetsi kapa ho hloleha ho lefa tjhelete ya bana ya sekolo le tse ding, ke tsona tse nyahamisang motho. Kaofela ha tsona di a tshwana hobane di monya matla ao o lekile ho a bokelletsa kamora matsatsi a monate ao o bileng le ona. Leha di se di hlahile, ha di a tshwanela ho o qeta matla. O lokela ho sebetsa ka thata hore o nne o ikutlwe o phetse hantle. Amy Glover o boela a eletsa batho ho ba le bukana moo ba ngolang maikutlo, mehopolo le tseo ba kileng ba feta ho tsona, tse ba thabisang hore ba hetle morao ho tsona ha ho le hobe.	50 55
9	Ke nnete bophelo ha se ka mehla bo nang le botsitso. Leha tse bohloko di le teng, ha re a tshwanela ho ithatafaletsa, re ikotle hampe. Re lokela ho tsepamisa maikutlo ho tse re fang matla le morolo. Re se ke ra itshenyetsa matla ka ho batla ho fetola dintho tseo re ke keng ra di fetola.	

[E qotsitswe le ho hlophiswa ho tswa ho *Bona*, Jan. 2023]

- 1.1 Bolela ntho E LE NNGWE e atisang ho etsahala ka nako ya Keresemese seratswaneng sa 1. (1)
- 1.2 Ke hobaneng ha bana ba bang ba sa natefelwe ke Keresemese? Sheba seratswaneng sa 3. (2)
- 1.3 Hlalosa se bolelwang ke polelwana ena ke 'lehlana hlana la motimahlaha' moleng wa 4. (2)
- 1.4 Bolela ditlhophiso tsa Keresemese tse etswang ke bomme le bontate. (2)
- 1.5 Ke sekapuo sefe se re bolellang hore batho ba fumana ditekete tse ngata tsa ho kganna hampe ha ba nwele? Qotsa mola oo se hlahang ho wona. (2)
- 1.6 Hlalosa leeme le tshekamelo tse hlahang seratswaneng sa botshelela. (2)

- 1.7 Polelo ee, 'sehlapi se shwela metsing' e hlahang moleng wa 26–27, e sebedisitswe ka sepheo sefe? (2)
- 1.8 Hlalosa hore 'ho itekanya mesikaro' moleng wa 37, ke ho etsa jwang. (2)
- 1.9 Tshohla tsela eo lehlabathe la lewatle le ka amang letlalo la maoto kateng. (2)
- 1.10 Kgetha karabo e nepahetseng ho (A–D). Ngola karabo e nepahetseng kapa tlhaku feela.
- 'Ho bo fula ka mpa' ke ho ...
- A nwa metsi haholo.
B nwa letsina haholo.
C nwa jwala haholo.
D B le C di nepahetse. (2)
- 1.11 Tsenkolla/Sekaseka ditlamorao tsa ho kganna koloi motho a tahlilwe. (3)

Bala le ho boha tema ena e latelang, mme ha o qetile o arabe dipotso tse e latelang.

TEMA YA B

[Setshwantsho se nkuwe ho <http://www.christmas.com>]

- 1.12 Ke eng e re bolellang hore ketsahalo e temeng ee, e etsahala nakong ya Keresemese? (1)
- 1.13 Puo ya mmele ya batho ba temeng e totobatsa maikutlo a jwang? Tshehetsa karabo ya hao. (2)

- 1.14 Bolela hore polelo e latelang ke Nnete kapa Mafosi o be o fane ka lebaka la karabo ya hao.
Keresemese ke nako e kgethehileng ho batho bohle. (2)
- 1.15 Hlalosa hore ditaba tsa TEMA YA B di tshehetsang mookotaba wa TEMA YA A ka tsela e jwang. (3)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2**

Bala ditaba tsa tema e latelang, ebe o di kgutsufatsa ka ho ngola ka seratswana se momahaneng moo o behang batho leseding mabapi le tseo ba ka di etsang ho phema kotsi e ka hlahiswang ke motjheso o matla.

ELA TLHOKO

O lebeleletswe ho etsa tsena tse latelang:

1. Kgutsufatso e be ya mantswe a sa feteng 90.
2. Dintlha e be TSE SUPILENG tse jereng mohopolo wa sehlooho.
3. Ngola ka mokgwa wa seratswana se momahaneng.
4. Bontsha palo ya mantswe ao o a sebedisitseng qetellong ya kgutsufatso ya hao.

TEMA YA C**MOTJHESO O KENELLETSENG**

Ho bile le mahlatsipa a supileng a ileng a fumanwa Provenseng ya Kapa Leboya a ileng a bolawa ke motjheso. Motjheso ona e ne e le o kenelletseng, o sa mamelleheng hohang! Batho ba qetelletse e ba mahlatsipa ka lebaka la wona. Bomadimabe ke hore ka dinako tse ding batho ha ba nwe metsi mme ha motjheso o ba fihlela ba qetella e le mahlatsipa ao ka dinako tse ding a bolawang ke motjheso.

Mayo Clinic, ya *Minnesota*, naheng ya *USA*, e fana ka tlhahisoleseding mabapi le tseo batho ba ka di etsang ho phema kotsi e ka hlahiswang ke motjheso o kenelletseng. *Mayo Clinic* e eletsa hore batho ba apare diaparo tse bobebe, tse sa mamareleng. Hona ho thusa hore motho ya hlasetsweng ke motjheso a se ke a bipetsana, a nne a fihlelwe ke moya o mosesane o ka nnang wa fokaela le hara motjheso.

Ba tswela pele ka hore batho ba sa sebetseng ba ka balehela lebatama la motjheso ka ho dula tlasa meriti le dibakeng tseo motjheso o sa kenelleng ho tsona. Batho ba ka itlotsa ka mafura a sireletsang letlalo, ba be ba rwale dikatiba tse lephephe le phatlalletseng ho itshirelletsa kgahlano le lebatama lena. Ba nwang tahi, ba lemoswa ho fokotsa, ba mpe ba nwe lero kapa metsi a mangata.

Batho ba tsamayang ka makoloi le dipalangwang tse ding ba se ke ba etsa phoso ya ho siya bana ba banyenyane le metsofe ka hara tsona, ha di eme. Bana le metsofe ba ka tjha le ho fufulelwa hoo ba ka lahlehelwang ke metsi ohle mmeleng. Hona ho ka ba etsa mahlatsipa.

Ba phatsitsweng ka naka la ho tsekela ba ke ba ipoloke, ba tlohele ho tsekelaka motjhesong o kenelletseng kaha ba ka tloha ba idibana. Basebeletsi ba *Mayo Clinic* ba dihela dikgala ka hore, mang kapa mang ya sebedisang meriana ya mafu a sa alafeheng, a nke ka hore o se a ntse a le kotsing, mme a ithokomele hobane motjheso oo o ka phahamisa motjheso wa mmele wa hae hampempe.

Tsebo ke matla. Ithuse ka ho bala ditemoso tse hlokolosi!

[E qotsitswe ya hlophisetswa tlhahlobo ho tswa ho <http://www.mayoclinichealthsystem.org>]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B:**10**

KAROLO YA C: DIBOPEHO LE DITLWAELO TSA TSHEBEDISO YA PUO**POTSO YA 3: PAPATSO**

Bala le ho boha papatso ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA D**LENGOLO LA HO KGANNA**

- *Dithuto tse 5 Khoutu 8 (B) ke R1 500,00 **feela***
- *Dithuto tse 5 Khoutu 10 (C1) ke R2 000,00 **feela***
- *Dithuto tse 5 Khoutu 14 (EC) ke R2 500,00 **feela***

**SA..
SEKOLO SA HO KGANNA**

[Setshwantsho se nkuwe le ho hlophiswa botjha ho tswa ho memtrax.co]

- 3.1 Sepheo sa mmapatsi ke sefe ka ho hlahisa senotlolo se phahamisitsweng papatsong ee? (2)
- 3.2 Lentswe lena 'feela' le na le tshusumetso efe ho moreki ya habilweng? (2)
- 3.3 Manolla seabo sa letshwao la tsela le hlahang papatsong. (3)
- 3.4 Hobaneng ha mmapatsi a sebedisitse morabe o motsho papatsong ee? (3)

[10]

POTSO YA 4: KHATHUNU

Bala le ho boha khathunu ena e latelang e be o araba dipotso tse thehilweng hodima yona.

TEMA YA E

[Setshwantsho se nkuwe le ho hlophiswa botjha ho tswa ho Cartoons.com]

- 4.1 Ke hobaneng ha mme a nahana hore ho ketekwa letsatsi la Valenthaene? (2)
  - 4.2 Kamano ke efe dipakeng tsa matshwao a pelo le seo mosadi a se buang? (3)
  - 4.3 Apostrofe polelong ee, 'Ke yona feela nako eo re ka o lebohang Eskom, e sebedisitswe ka sepheo sefe?' (2)
  - 4.4 Ho ya ka wena, ebe ho nepahetse hore mokhathunu a bonahale a phoqisa Eskom ka setjhaba, ha o ipapisitse le letsatsi leo khathunu e phatlaladitsweng ka lona? (3)
- [10]**

